

«ЛЕКСИКАНЫ ОҚЫТУ МЕТОДИКАСЫ»

Абдурахимова Гулнур Айгали қизи

Шыршық мемлекеттік педагогикалық университеті

*Гуманитар пәндер факультеті қазақ тілі және әдебиеті бағытының III курс
студенті*

Ғылыми жетекшісі: **Анарбекова Гулжан**

Аннотация: Қазақ тілі пәні бойынша оқушыларға лексиканы оқыту арқылы ауызша және жазбаша сөйлеу икемділіктері мен дағдыларын дамытудың теориялық негіздері мен практикалық жолдарын анықтап, лексиканы оқытудың әдістемелік жүйесін жасау.

Кілтгі сөздер: Лексика, тіл, сөз, мағына, кірме сөз, сөздердің жасалуы, антоним, синоним, омоним.

Annotation

To determine the theoretical bases and practical ways of developing oral and written speech flexibility and skills by teaching vocabulary to pupils in the subject of the Kazakh language, and to create a methodological system of vocabulary teaching.

Keywords: Vocabulary, language, word, meaning, entry word, formation of words, antonym, synonym, homonym.

Кіріспе: Тіліміздегі сөздердің жалпы қызметін бірдей санауға болмайды. Оның үстіне олар қалай болса солай пайда бола салған, шашыранды атаулар емес. Олар – заңды түрде бір-бірімен байланысты, жинала келе тіл жасайтын аса күрделі дүние. Мысалы, сөз (тілдің кішкене бір бөлшегі) затты (парта, үй), құбылысты (жел, аяз), оның белгілерін (қатты, биік), мөлшерін (бір,екі), қимылын (оқы, тұр) білдірумен бірге сөз бен сөздің мағыналық қатысын (үйге дейін, ауыл жаны), әр түрлі сезім-сезікті (аһ, ойбай), кейде белгілі (інгә, мияу) да аңғартады. Сондықтан тіліміздегі сөздердің жеке түрін дербес мағынаны аңғарту, аңғартпауына қарай атау сөздер, көмекші сөздер және одағай деп үшке бөлеміз. Немесе лексикалық мағыналы сөздер және грамматикалық мағыналы сөздер деп екіге бөлуге болады. ____

Негізгі бөлім: Мектепте лексиканы оқытуда оның тиімділігін арттыру үшін алға қойылатын негізгі принциптерді саралап алудың үлкен мәні бар. Лексиканы оқыту әдістемесінде негізінен төрт принцип бар. Оның біріншісі – сөз мағынасын оның (сөздің) аңғартатын болмысымен (зат, сын-сапа, сан, қимыл т.б.) салыстыру; екіншісі – лексикалық мағына мен грамматикалық мағынаны салыстыру, үшіншісі – семантикалық-мағыналық принцип, төртіншісі – дмахрониялық принцип.

Бұл төрт принципке жеке-жеке тоқталамыз.

Бірінші принцип – сөзді болмыспен салыстыру.

Қазақ тілінің сөз байлығын үйрену немесе игеру өмірді, өмірдегі сан алуан құбылыстың өзін, оның сын-сипатын ұғумен қатар жүретіні белгілі. Өйткені белгілі ұғымға телінбеген сөз есте де сақталмайды, өмірге қажет те болмайды. Өмірде нендей жаңа зат, жаңа ұғым пайда болуына қарай, жаңа сөз пайда болатыны сияқты, ол сөздердің әжетке жарауы да, жарамай, қолданылудан түсіп қалуы да сол зат не ұғымға тікелей байланысты. Жас бөбектің сөз үйреніп, тілінің шығуы - өзіне таныс заттар мен ұғымдарды танып білумен қатар жүретіні сияқты лексиканы оқытқанда да сөз мағынасы өмірмен тікелей ұштастырылып отырылуы талап етіледі.

Екінші принцип – лексикалық мағына мен грамматикалық мағынаны салыстыру. Бұл принцип лексикалық құбылысты нақтылап, анықтап, дәлелдеп тануға, сөйлеу, жазу кезінде лексикалық қателерді болдырмауға көмектеседі. Мысалы: антоним, синоним, омонимдерді, көп мағыналы сөздерді оқытқанда, олардың (сөздердің) лексикалық мағыналарына көңіл бөлеміз де грамматикалық мағынасына көңіл аудармаймыз. Айталық, омонимдерді өткенде дыбысталуы бірдей бола тұра басқа-басқа ұғымды аңғартатын, бір-біріне байланысы жоқ сөздер деп түсіндіреміз де пысықтау кезінде болсын, жаттығу, қайталау кезінде болсын, осы ізбен кете береміз. Грамматикалық мағынасы аталмайды.

Шындығында, омонимдердің грамматикалық мағынасына көңіл аударып, олардың бір сөз табынан да, әр түрлі сөз табынан да (түс – зат есім, түс – етістік т.б.) бола беретінін салыстыра түсіндірсек, тақырыптың мазмұны ашыла түседі, омоним сөздердің мәні де толықтырылады, сөйтіп, лексикалық мағынаны жаұсы түсінуге мүмкіндік туады.

Ал мұндай мысалдарды қазақ тілінің түсіндірме сөздігінен оқушылар өздері тауып, лексикалық, грамматикалық мағыналарын салыстыру арқылы көп мәселені үйренеді. Мысалы, «Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінен» албан және албыр деген екі сөзді қарап көрейік.

1. Албан, зат есім. Алым, салық.

2. Албан, зат есім. Албанияның негізгі халқы, ұлт.

1. Албырт, сын есім. Беті қайтпаған, тауы шағылмаған.

2. Албырт, зат есім. Делбе (ауру).

Қорытынд: Лексика бөлімінің білімдік, танымдық маңызы оқушылардың тіл білімі туралы ұғымының кеңейуіне, тілдік ең кіші бөлшегі - сөздің фонетикасымен, морфологиясы, синтаксисі және стилистикасымен қатынасын түсінуіне, сөйтіп бүкіл тілдің жүйесі тұтас ұғынуына мүмкіндік береді, ол үшін лексика туралы алған ұғым әрқашан грамматиканы оқыту барысында кеңейтіп, тәжірибелік маңызы ашыла түсуі керек. Өйткені жеке сөз ешқашан өз бойындағы

бар мүмкіншілікті толық таныта алмайды. Сөздегі сан алуан мән-мағына грамматикалық байланыста ашылып, жан-жақты көрініспен, қабілетін дамыта алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі(REFERENCES):

1. Шәбікен Бектуров Қазақ тілі
2. Өмірзақ Айтбайұлы Қазақ тіл білімінің терминология мәселелері
3. А.Сәтбекова, Ш.Ерғожина Қазақ тілін оқыту әдістемесі

